Herman Höftenlezing door minister Jet Bussemaker (OCW), Almelo, 6 februari 2017: 'Ieder kind moet het beste uit zichzelf kunnen halen'

Goedenavond dames en heren, in het bijzonder de kinderen Höften,

Het is een eer om hier vanavond te staan. U slaagt er telkens in om de nagedachtenis aan Herman Höften levend te houden. Diederik Samsom, Lodewijk Asscher, Jeroen Dijsselbloem en Gerdi Verbeet gingen mij voor en ik vind het eervol om aan dat rijtje toegevoegd te mogen worden. Voorafgaand aan deze lezing begreep ik dat er ook een musical in de maak is over zijn rol in het verzet, een prachtig initiatief lijkt me. Wie weet krijg ik zelf ook ooit nog de kans om die te zijner tijd eens te zien.

Herman Höften maakt het niet meer mee, maar ik denk dat hij het met me eens zou zijn: we leven in boeiende tijden. Over vijf weken zijn de verkiezingen voor de Tweede Kamer. En dan benadrukken politici altijd dat het deze keer wel heel belangrijke verkiezingen zijn. En ik ben daarop geen uitzondering. Dat we dat in 2012 ook vonden – te midden van een stevige economische crisis – was logisch, dat zult u met mij eens zijn. Maar ook nu – terwijl de economie weer aan het opkrabbelen is en mensen dat langzaam maar zeker beginnen te

merken – staat er echt iets op het spel. Want de volgende crisis dient zich weer aan. En dat is een heel andere crisis.

We leven in een prachtig land. De economie trekt weer aan, de werkloosheid neemt af. Er zijn redenen genoeg om optimistisch te zijn. Maar toch – zeg ik u eerlijk – is dat niet het overheersende gevoel waarmee ik hier voor u sta. Daarvoor is onze toekomst te onzeker. Is de manier waarop we in dit land met elkaar omgaan te ruw en te rechts. Zijn de kansen om verder te komen in het leven te ongelijk en zijn de scheidslijnen in ons kleine land te diep geworden. De volgende crisis waarvoor we staan, is er een van ongelijk verdeelde kansen, van verdeeldheid, en van sociale scheidslijnen.

Een onderwerp dat mij, zult u begrijpt, als mens, als sociaaldemocraat en als minister zeer na aan het hart ligt. En praten over gelijke kansen kan niet zonder eerst iets te zeggen over het land waarin we willen leven. En om daar met elkaar over door te praten. Want er is wel iets aan de hand.

U kent wellicht het begrip meritocratie – een maatschappijmodel gebaseerd op de verdiensten van mensen. De term stamt uit de jaren vijftig. Maar al ver daarvoor hadden wij in Nederland hoogleraar sociologie Frederik van Heek. In 1945 publiceerde hij een studie met de titel '*Stijging en daling op de maatschappelijke ladder. Een onderzoek naar de verticale sociale mobiliteit.'*

Van Heek vond: in een moderne en hoog geïndustrialiseerde samenleving moeten niet afkomst of milieu iemands sociale positie bepalen. Maar opleiding, kennis en vaardigheden. Woorden naar mijn hart, dat begrijpt u. Nu was in zijn tijd de kans minimaal dat je op eigen kracht kon stijgen op de sociale ladder. Wie voor een dubbeltje geboren werd, bleef dat vaak de rest van zijn leven.

Ténzij een leraar verder keek dan het beroep van je vader en jóuw talent zag. Ténzij je ouders had die in je geloofden, en bij de bovenmeester verhaal kwamen halen. Ténzij je als zoon van de schoenmaker, bakker of schillenboer op eigen kracht je weg naar boven vocht. Voor veel dochters werd de lagere school als meer dan genoeg gezien.

Maar lang niet voor alle leerlingen was dit vanzelfsprekend. Daarom startte Van Heek begin jaren '60 zijn beroemde ‘Talentenproject’. Een groot onderzoek naar het verband tussen milieu en schoolkeuze. Zijn hypothese was, dat veel kinderen uit lagere sociale milieus ten onrechte niet doorstroomden naar het voortgezet en hoger onderwijs. En dat daardoor veel talent verloren ging. Natuurlijk kreeg hij gelijk.

In de ruim 50 jaar hierna, werd het beeld van dubbeltjes die geen kwartjes kunnen worden, totaal gekanteld. Onderwijs werd dé grote emancipatiemachine. Ging in 1960 ging ongeveer 8 procent van de

beroepsbevolking onder de 25 jaar naar het hoger onderwijs; in 2015 was al bijna de helft van de dertigers.

Ons onderwijs is daarmee uitgegroeid tot een belangrijke motor van emancipatie. Het salaris of het opleidingsniveau van je ouders hoefde niet jouw toekomst te bepalen. En je kon doorstromen van het ene onderwijsniveau naar het andere.

Maar ondanks dat sinds de jaren '60 zoveel meer jongeren toegang hebben gekregen tot onderwijs en met name ook tot hoger onderwijs, krijgen niet alle leerlingen de kans om onderwijs te volgen dat past bij hun niveau.

Dit is het gevolg van een serie complexe factoren over een langere periode. Daarom kunnen we dit niet alleen zien als een onderwijsprobleem. En al helemaal niet als een individueel probleem van leerlingen en studenten. Het is een breed maatschappelijk probleem.

Hoogleraar en politicoloog Robert Putnam schreef in het boek *'Our Kids'*, dat over kansen en scheidslijnen gaat, het volgende: *'Wie kijkt naar sociale mobiliteit, is als een astronoom die naar de sterren kijkt: je ziet wat jaren geleden gebeurde, niet wat er nu gebeurt.'*

Ongelijkheid kan dus groeien zonder dat het al te veel opvalt. Daarom moeten we er, juist nu, voor zorgen dat het onderwijs die broedplaats voor talent die het nu is, ook blijft. En dat iedere leerling die dat wil en kan, altijd een volgende stap kan zetten. Daarmee bedoel ik: iedereen - op welke plek je wieg ook stond - moet zich via het onderwijs kunnen ontplooien en kunnen doorgroeien, op alle niveaus.

Tegelijk constateer ik óók, dat dit moeilijker wordt. Schooladviezen worden smaller, er zijn minder brede brugklassen, overgangen blijven een struikelblok, selectiedrempels worden hoger. Met name leerlingen met laagopgeleide ouders hebben daar last van. Of, anders gezegd: hoogopgeleide ouders compenseren dit alles doordat ze zich vaker melden bij de leraar of schoolleider, meer praten met hun kinderen over schoolkeuzes, vaak beter kunnen helpen bij huiswerk en zich vaker bijlessen, toetsvoorbereidingen en bijspijkercursussen kunnen veroorloven.

Ik vind het een alarmerende ontwikkeling dat bepaalde groepen leerlingen in het onderwijs minder kansen zouden krijgen. En dat is niet alleen een probleem van het individuele kind.

Het is een probleem van onze samenleving als geheel. Als wij ons neerleggen bij een maatschappij waarin je afkomst bepalend is voor het onderwijs dat je volgt, en daarmee voor je plek in de samenleving, leggen we ons neer bij een samenleving waar de scheidslijnen steeds

dieper worden. Waar we steeds meer met de ruggen tegen elkaar zullen gaan staan. Een samenleving waar de zoon van de bakker, de dochter van de huisarts niet meer tegen zal komen. Een samenleving waar Mohammed en Mounir niet meer samen naar school gaan met Mees en Mare. Een samenleving waar kinderen die het voor de wind gaat, nog meer voor de wind zal gaan. En een samenleving waar kinderen die dat duwtje in de rug van huis uit niet krijgen, altijd zelf – en in hun eentje – moeten vechten tegen forse tegenwind.

We hoeven voor dit doembeeld helaas niet op het vliegtuig naar de VS te stappen. Met de spanningen rond de komst van vluchtelingen nog vers in het geheugen – of de hevigheid waarmee het zwarte pietendebat wordt gevoerd – merken we dat ook hier de sociale en culturele scheidslijnen toenemen.

Die spanningen komen niet uit de lucht vallen. Net als een eeuw geleden tijdens de industrialisatie, zorgt de technologische revolutie voor een verlies van zekerheden waar mensen in kwetsbare posities het meeste last van hebben. Juist zij missen vaak het stevige sociaal-culturele netwerk, de hoge opleiding en voldoende financiële reserves om succesvol mee te doen. En dat zorgt voor onvrede.

Maar laten we ook niet wegkijken voor andere bronnen van onvrede. Voor het gevoel van vervreemding dat ontstaat als je je stad, je wijk en de school van je kinderen langzaam maar zeker ziet veranderen.

Laten we onderkennen dat de veenbrand in de wereld, met aanslagen, ook op Europese bodem, die ons vertrouwen en onze veiligheid op haar grondvesten doet trillen, ook gevoeld wordt in de Nederlandse huiskamers en klaslokalen.

Op mijn verzoek schreef journaliste Margalith Kleijwegt vorig jaar een rapportage over gescheiden werelden in het onderwijs. En ik moet u helaas zeggen: dat was onthutsend. Steeds vaker staan werelden lijnrecht tegenover elkaar, schrijft ze: *"Studenten van een 'witte' mbo-opleiding waren ervan overtuigd dat het dramatische beeld van de driejarige Aylan, een Syrisch jongetje dat begin september in zijn rode shirtje en blauwe broekje aanspoelde bij de Turkse stad Bodrum en wereldwijd veel emoties opriep, geconstrueerd was door de media om medelijden op te wekken. Het jongetje was helemaal niet verdronken, maar met zijn gezicht naar beneden op het strand neergelegd om medelijden te wekken."* En aan de andere kant van die wereld, diametraal daartegenover, staat de werkelijkheid van leerlingen die de rotsvaste overtuiging hadden dat de aanslag op Charlie Hebdo een verzinsel was van de media, de Amerikanen en de zionisten. Om moslims in een kwaad daglicht te stellen.

Beide partijen houden hardnekkig vast aan hun eigen waarheid die vaak wordt gedeeld door familie en vrienden. *'Hoe doorbreek je die impasse? Hoe stop je deze vooringenomenheid en verharding?',* zo vraagt ze zich in haar boekje hardop af.

Bij het voorbereiden van deze lezing sloeg ik op een maandagmorgen de krant open. En wat las ik? *'Doe normaal of ga weg'*. Ik zal u zeggen, ik heb die woorden even op mij in moeten laten werken. Mijn primaire reactie, *'Doe zelf eens normaal man'*, leek mij niet zo vreselijk ministeriabel en heb ik dus maar achterwege gelaten. In het openbaar althans. Maar het dekte wel de lading van mijn gevoel. Het gevoel dat de lijsttrekker van de VVD, want over hem hebben we het over, op mij overbrengt. Overlast, normvervaging, het lastigvallen van homo's en vrouwen, het is allemaal de schuld van 'mensen die hier naartoe zijn gekomen', 'mensen die zich niet willen aanpassen', of mensen 'die gewone Nederlanders uitmaken voor racisten'. Wij, versus zij. Ik versus jou. Jij versus mij.

Ik ben er geen voorstander van om die onvrede te voeden. Door – zoals Wilders en in zekere mate de VVD doen – te schoppen tegen het establishment en je te keren tegen bepaalde minderheden. En ik geloof ook niet in het normeren van onze 'eigen, Nederlandse cultuur' waaraan mensen met een migranten- of vluchtelingenachtergrond zich eenzijdig moeten conformeren. Emancipatie is geen stok om mee te slaan.

Als we werkelijk bruggen willen slaan tussen groepen mensen, als we werkelijk willen dat onze kinderen echt samen opgroeien, dan moeten we ervoor zorgen dat we die bruggen van twee kanten op kunnen

lopen, om elkaar in het midden te ontmoeten. En dat we elkaar als het nodig is, daarbij de hand reiken.

De weg naar een inclusieve samenleving verloopt – naar mijn overtuiging – via emancipatie en het bevorderen van gelijke kansen. En dat brengt mij terug bij het onderwijs. Want scheidslijnen in de samenleving ontstaan niet in de klas, en zijn misschien ook wel niet in de klas op te lossen, maar ze slaan wel terug in de klas. En het begin van de oplossing, ligt ook zeker in het onderwijs. Ik zie drie manieren waarop het onderwijs kan helpen: een welkome houding, de verbinding met de wereld buiten het onderwijs en met soepele overgangen naar andere niveaus:

1) Een welkome houding

Om te beginnen vind ik het belangrijk dat scholen hun deuren wijd open te zetten en al hun studenten laten voelen dat ze gezien en gekend worden. Met die *'Sense of belonging'* begint het. Dat je gezien wordt met al je dromen en talenten – maar ook met je vragen en je onzekerheden. Dat je je eigen einddoel mag bepalen – en de weg ernaar toe. En dat je een steuntje in de rug krijgt als je dat nodig hebt. Dat je geholpen wordt om tegenslagen te overwinnen – zoals pesten, of die ene docent die het niet in je ziet zitten.

Zo was ik laatst bij een MBO-instelling die regelmatig sprekers met een bi-culturele achtergrond uitnodigt, omdat hun leerlingen zich

positief met hen kunnen identificeren. Of een Hogeschool in de Randstad, waar docenten opgeleid om beter met de grote verschillen tussen hun leerlingen om te gaan. En om onbewuste vooroordelen die zowel docenten als studenten soms hebben, bespreekbaar te maken.

2) Verbinding met de wereld buiten het onderwijs

Maar dit alleen garandeert nog geen gelijke kansen. Natuurlijk is een goede school belangrijk, een plek waar je je welkom voelt en waar je gestimuleerd wordt om het beste uit jezelf te halen. Maar het gaat ook over de mensen om je heen. Over je buurman, die goed is in scheikunde en je helpt met je huiswerk. Over de voetbalcoach die in Ali of Jochem meer ziet dan alleen een razendsnelle linksbuiten. Maar ook over de werkgever, die het aandurft om een stagiair aan te nemen waar hij eigenlijk geen klik mee voelt. Gelijke kansen gaan dus ook over het opzoeken van het ongemak bij onszelf. Om het lef om over de grenzen van onze eigen timeline heen te kijken. Erbij horen betekent: het gevoel krijgen dat je talenten gezien worden.

Onlangs reikte ik een prijs uit voor niet-westerse allochtone, talentvolle studenten in Nederland. En ik reikte die prijs uit aan een voormalige vluchteling uit Irak, Muhammed Al Tamimi. Een briljante medicijnenstudent die via het VMBO opklom en nu, naast zijn studie, als vrijwilliger werkt bij het Genderteam in de VU. Door zijn kennis heeft Muhammed transseksualiteit binnen zijn gemeenschap bespreekbaar gemaakt. En hij geeft er les over op scholen. Door dit

soort studenten een prijs uit te reiken, zet je niet alleen nieuw talent in de schijnwerper, maar laat je ook de mensen ‘aan de andere kant van de brug’ zien hoe belangrijk het is om vluchtelingen toegang tot onderwijs te geven. En zo’n student is vooral ook een prachtig rolmodel voor generaties studenten na hem.

3) Soepele overgang naar andere niveaus

De derde manier om inclusief onderwijs te stimuleren, is om de overgangen tussen opleidingen soepeler te maken. Opklimmen binnen het onderwijs is immers een belangrijke voorwaarde voor sociale mobiliteit. Op sommige mbo-instellingen kunnen leerlingen al extra vakken volgen op hbo-niveau en op het hbo vast wennen aan de andere manier van lesgeven. De Vrije Universiteit in Amsterdam besteedt veel extra zorg aan eerste-generatie studenten die na het hbo naar de universiteit willen. Of voor wie studeren niet vanzelfsprekend is. Een studente vertelde mij onlangs hoeveel profijt zij daarvan had gehad. Zij vertelde hoe er, door die overstap naar de universiteit, letterlijk een wereld voor haar openging. Zij liep onder meer stage in Marokko en kreeg daardoor veel begrip voor Marokkaanse Nederlanders die ze van huis uit had leren wantrouwen. In dit geval helpt het bevorderen van gelijke kansen dus letterlijk om mensen te helpen die brug over te gaan en om mensen vanaf de andere kant te ontmoeten.

Mbo'ers die door willen stromen naar het hbo en dat formeel gezien ook mogen, worden vaker geconfronteerd met selectiedrempels áchter de poort. Het is begrijpelijk dat scholen en instellingen - vanwege de hoge kwaliteitseisen en de ambitie om uitval te voorkomen - scherp kijken of toekomstige leerlingen voldoende in hun mars hebben om uiteindelijk een diploma te halen. Tegelijk moeten we voorkómen dat scholen risico's gaan mijden in plaats van kansen creëren. Het juist de taak van scholen om hun leerlingen en studenten door een opleiding te loodsen. Zeker leerlingen die van huis uit minder bagage meekrijgen. Scholen en instellingen kunnen meer doen om die jongeren een steuntje in de rug te geven, en ze het zelfvertrouwen mee te geven dat ze nodig hebben om er alles uit te halen wat erin zit.

Vrienden,
Ik hoop en zet me er met ziel en zaligheid voor in, dat ieder kind het zelfvertrouwen kan ontwikkelen om te worden wie hij of zij kan en wil zijn. Als we recht willen doen aan wat mensen kunnen doen en zijn, moeten we niet alleen cognitieve prestaties erkennen, maar ook creativiteit, vermogen tot samenwerken, veerkracht, nieuwsgierigheid en doorzettingsvermogen.

Nederland doet het op het gebied van kansengelijkheid nog steeds opvallend goed in vergelijking met andere landen. Tegelijk wijst internationaal onderzoek (door de OESO) op een paar aandachtspunten die ons systeem uit balans zouden kúnnen brengen.

We hebben in Nederland een systeem waarbij leerlingen in een vroeg stadium de overstap maken naar het voortgezet onderwijs, waardoor de selectie ook vroeg plaatsvindt. Dat functioneert goed, maar wel met als belangrijke voorwaarde dat leerlingen tijdens hun hele onderwijsloopbaan altijd door moeten kunnen klimmen naar een hoger onderwijsniveau.
Vooral leerlingen die minder bagage vanuit huis meekrijgen – in de vorm van inkomen, opleiding ouders, sociaal en cultureel kapitaal – hebben baat bij die soepele overgangen, omdat ze hun talenten vaak later ontdekken of meer tijd nodig hebben zich in het onderwijs te ontwikkelen.

Juist dit punt staat volgens de OESO onder druk. Kinderen met dezelfde eindtoets, maar een gunstiger achtergrond, hebben vijf keer zoveel kans om in het hoger onderwijs terecht te komen.

Ik weet en zie dat docenten, meesters en juffen, dag in dag uit alles geven om hun leerlingen verder te brengen. Dat wil ik gezegd hebben. Maar ik tegelijk wil ik ook benoemen, dat het schooladvies van kinderen van laagopgeleide ouders minder vaak wordt herzien dan bij kinderen van hoogopgeleide ouders. Dat baart me zorgen. Als leerlingen hoger scoren op de eindtoets dan het schooladvies van hun docent, dan moet dat gewicht in de schaal leggen. Niet voor niks, dat wij als PvdA in ons verkiezingsprogramma er ook voor pleiten dat het schooladvies van de leraar bepalend, **tenzij** de citoscore hoger uitvalt.

Natuurlijk zal geen docent expres een kind lager inschatten omdat de ouders lager zijn opgeleid. Maar het gebeurt wel. Ik vraag dan ook van lerarenopleidingen om meer aandacht te besteden aan deze onbewuste vooroordelen en aan differentiëren. Ik vind het een taak van scholen om dit ook in lerarenkamer bespreekbaar te maken.

Ook een afwijzing aan de poort van het mbo of hoger onderwijs, of een verkeerd uitgepakte studiekeuze, kan het zelfvertrouwen van jongeren schaden. Ik heb daarom het toelatingsrecht in het mbo ingevoerd. Hiermee garanderen we dat mbo's studenten niet kunnen weigeren op grond van vage redenen.

Ook rolmodellen zijn onmisbaar. Zij kunnen jongeren die van huis uit minder bagage meekrijgen, aan de hand nemen. En laten zien hoeveel er mogelijk is als je zelf ook kansen pakt. Ik vind het geweldig dat zoveel professionals en ondernemers in heel Nederland betrokken zijn bij buitenschoolse en naschoolse initiatieven als de Weekendschool, Jinc, de Academie van de Stad en Studio-Moio.

Ik wil ook dat studenten en leerlingen uit hun comfort zone komen; voorbij de grenzen van je eigen 'timeline' kijken, en leren dat er altijd meer is dan wat je zelf kent of meemaakt. Cultuur laat leerlingen kennismaken met andere manier van je uitdrukken en in de wereld

staan - de reden dat ik heb geïnvesteerd in cultuureducatie en muziekonderwijs en een cultuurkaart voor mbo’ers heb ingevoerd.

In het hoger onderwijs heb ik ervoor gepleit dat studenten uit ervaring leren dat er meerdere manieren zijn om naar de wereld te kijken.
In het mbo heb ik het vak kritisch burgerschap ingevoerd – een belangrijke vaardigheid, juist ook voor mbo'ers.
Zorgen dat leerlingen en studenten zich leren verplaatsen in anderen, een moreel kompas ontwikkelen, kritisch denken, gevoel krijgen voor de ongeschreven regels van de werkvloer – juist ook dit soort factoren bereiden studenten gericht voor op de samenleving en op de banen van de toekomst. En daarmee zijn ook dít wegen waarlangs het onderwijs kansen kan creëren.

Dames en heren,
Onderwijs moet niet gaan over risico’s mijden en barrières opwerpen, maar over deuren openen en kansen creëren. Het moet gaan over talent tot bloei brengen, in plaats van alleen vooraf te selecteren op talent. Het moet ervoor zorgen dat Emma en Fatima, Maurits en Delano, Youssef en Josephine zo hoog kunnen reiken als in hun vermogen ligt.

De afgelopen jaren zijn er grote stappen gezet, om ervoor te zorgen dat iedereen mee kan doen. Dat onderwijs toegankelijkheid blijft,

ongeacht je afkomst of waar je wieg heeft gestaan. Ik ben er trots op dat wij, ik, een langgekoesterde wens van de PvdA in vervulling hebben kunnen laten gaan. Niet alleen is de ov-kaart voor studenten behouden, maar eindelijk is die ook beschikbaar gekomen voor studenten in het mbo. We mogen trots zijn dat muziekles weer een steeds prominentere plek in de klas krijgt. Dat er de afgelopen jaren honderden miljoenen extra is geïnvesteerd in het onderwijs, juist ook om te zorgen dat kwetsbare groepen mee kunnen komen.

Maar er is nog echt heel veel te doen. Dat houdt niet op na 15 maart. We zijn eigenlijk nog maar net begonnen. We willen als PvdA dat kinderen al op hele jonge leeftijd met elkaar naar school en de opvang leren gaan: wat ons betreft krijgen dus alle kinderen tussen 2 en 4 recht op minimaal 16 uur in de week opvang. Zo houden we en de kinderopvang toegankelijk, en leren we kinderen al vroeg met elkaar te spelen, te leren en te leven. We willen werken aan meer brede scholengemeenschappen en brugklassen, zodat niet al op de middelbare school de werelden van gymnasiasten en vmbo'ers zich van elkaar verwijderen.

En laten we vooral niet vergeten dat de agenda voor onze samenleving en voor ons onderwijs er vooral een is van verbinding. Dat het allemaal nodig is, meer geld voor het onderwijs, meer en nog betere leraren, een eerlijk schooladvies, meer brede brugklassen en een betere doorstroming. Maar bovenal, moeten we werken aan een land

waarin we samen vooruit kunnen. Dat lukt alleen als we het samen doen. En daarom roep ik iedereen op die het beste voorheeft met ons land: om samen de kloof dichten, vooruit te kijken, te durven dromen en te doen. Een samenleving te smeden waar vrijheid voor iedereen is. Een toekomst te bouwen waarin plaats is voor iedereen die iets moois wil maken van Nederland.

Vrienden,
De tegenstellingen in ons land zijn groot. Tussen mensen die elkaars afkomst, geaardheid of geloof niet accepteren. Er wordt veel geschreeuwd, op straat, in de media, online en in de klas. En er wordt veel te weinig geluisterd. We dreigen als we niet oppassen met de koppen tegenover elkaar komen te staan.

Ik heb een rotsvast geloof dat het verkleinen van die tegenstellingen, het dichten van de kloof, het wegnemen van die scheidslijnen misschien wel ons grootste opdracht is. Dat je afkomst of achtergrond geen belemmerende factor is. Dat je een steuntje in de rug krijgt, waar je dat nodig hebt. En dat er iemand is die je helpt om je doel te bepalen of bij te stellen – onafhankelijk van waar je wieg heeft gestaan of hoeveel geld je ouders verdienen. Ik wil werken aan een land waar we allemaal trots op zijn. Een land, waar ieder kind, het beste uit zichzelf kan halen.